

# Antropia<sup>3</sup>

## Kunstbeschouwing

Surf naar [com.uitgeverijaverbode.be/online](http://com.uitgeverijaverbode.be/online).  
Registreer je of meld je aan. Gebruik telkens  
hetzelfde e-mailadres. Voer deze activatiecode in.

Bevestig de voorwaarden.

**Let op:** je kunt de code slechts één keer activeren  
en hij geldt tot het einde van het schooljaar.

Nu heb je toegang tot de digitale versie van het  
leerwerkboek, extra documenten en digitale  
oefeningen.



**Antropia**

# Inhoud

## Beeldtaal

**Hoofdstuk 1 – Lijnen vorm**

---

**Hoofdstuk 2 – Kleur**

---

**Hoofdstuk 3 – Licht**

---

**Hoofdstuk 4 – Beweging**

---

**Hoofdstuk 5 – Ruimte en volume**

---

---

## Tijdslijn

**Auteurs:** Wouter Haers, Veerle Lanszweert, Lies Rock

**Eindredactie:** Alison Luyten

**Vormgeving:** Jirka De Preter (cover), Studio Zwam (binnenwerk)



# Beeldtaal

Wanneer we kunst beleven, maken we het onderscheid tussen de **inhoud** en de **vorm**.

In deze fase van het leerproces focussen we ons op de vorm. Om de vorm van een kunstuiting goed te kunnen analyseren, passen we de **beeldcomponenten** toe:

- Lijn en Vorm
- Kleur
- Licht
- Beweging
- Ruimte en Volume

Deze beeldcomponenten maken deel uit van de beeldtaal van een kunstwerk. Ook wanneer je andere kunstuitingen dan de beeldende kunst ervaart, zoals dans of muziek kun je die beeldcomponenten toepassen.

# Hoofdstuk 1: Lijn en vorm



Felix de Boeck, Mieren (Genesis), 1923



Felix de Boeck, De stier (Genesis), 1923

## 1. Bekijk hoe de kunstenaar de dieren weergeeft.

- Welke dieren stelt hij voor in deze twee kunstwerken?

.....

- Beschrijf de vormgeving die hij gebruikt om de dieren af te beelden.

.....

.....

.....

- Welke beeldcomponenten gebruikt de kunstenaar?

.....

Een kunstenaar kan gebruikmaken van verschillende soorten lijnen: verticale lijnen, horizontale lijnen, diagonale lijnen, zigzaglijnen, gebogen lijnen, snijdende lijnen, parallelle lijnen, ...

Elk van die lijnen kan dik of dun zijn. Een kunstenaar die de nadruk legt op lijnen maakt **lineaire kunst**. De lijnen fungeren dan vaak als omtreklijnen of **contourlijnen** van wat afgebeeld wordt. Een verzameling van lijnen doet zo een vorm ontstaan.

## 2. Kijk goed naar het werk van Egon Schiele (1890-1918).

- Hoeveel verschillende lijnen herken je in deze tekening?  
Duid ze er ook op aan.

.....

.....

.....

.....

.....

.....



Egon Schiele, Zittend kind, 1916

- Vergelijk dit werk met *De stier* van Felix de Boeck.
  - Welke verschillen zie je in het gebruik van lijnen?
  - Welke lijnen doet Felix de Boeck verdwijnen?

.....

.....

.....

## 3. Kijk naar de werken van Felix de Boeck.

- Welke vormen herken je daarin?

.....

.....

- Vergelijk die werken met de sculpturen van **Barbara Hepworth** (1903-1975).  
Welke vormen herken je daarin?

.....

.....

.....

.....



Barbara Hepworth, Epidauros II, 1961, St Ives



Barbara Hepworth, Corinthos, 1954-1955

We onderscheiden twee soorten vormen: **geometrische** en **organische, biomorfe vormen**.

Geometrische vormen zijn precies en duidelijk benoembaar. Ze duiken vaak op, bijvoorbeeld in architectuur. Organische of biomorfe vormen zijn golvende, soms grillige vormen, die niet makkelijk meetbaar zijn.

4. Kijk naar de bouwwerken van Filippo Brunelleschi (1377 – 1446) en Antoni Gaudí (1852 – 1926)

Bepaal welk gebouw vooral geometrische en welk vooral biomorfe vormen gebruikt. Motiveer je antwoord.

1



Filippo Brunelleschi, Ospedale degli Innocenti, Firenze, 1419-1445

2



Antoni Gaudí, Casa Batlló, Barcelona, 1877 (renovatie 1904)

De term renaissance komt van *re-nasci*, wat 'wedergeboorte' betekent. Kunstenaars hunkerden naar de kunst en cultuur van de klassieke oudheid en wilden die tot leven brengen.

Dat gebeurde in Italië in de 15e eeuw en in de 16e eeuw in de rest van Europa. De architect Filippo Brunelleschi (1377-1446) gebruikte de kennis van de geometrie om zijn bouwwerken vorm te geven. Hij wordt beschouwd als de eerste bouwmeester die de vernieuwing van de renaissance in de architectuur verwezenlijkte.

Een voorbeeld van de intense veranderingen die de avant-garde met zich meebracht, is de art nouveaustijl. Die ontwikkelde zich vooral tussen 1890 en 1910. De overheersende decoratieve elementen werden uit de natuur gehaald. De bouwwerken van de Spaanse architect Antoni Gaudí (1852-1926) zijn vooral in Barcelona te vinden en hebben een typische vormgeving die aan de onderwaterwereld doet denken.



## Hoofdstuk 2: Kleur

Kunstenaars maken keuzes wanneer ze kleuren gebruiken.

Ook de afwezigheid van kleur is een keuze. Wit en zwart worden beschouwd als licht en de afwezigheid van licht.

Volgens de theorie van de **kleurencirkel** van de Zwitserse kunstschilder **Johannes Itten** (1888-1967) worden kleuren verdeeld in drie groepen: primaire, secundaire en tertiaire kleuren.

De **primaire kleuren** of hoofdkleuren zijn rood, geel en blauw. Het zijn kleuren die door geen enkele vermenging verkregen kunnen worden, maar waarmee wel alle andere kleuren gemaakt kunnen worden.

De **secundaire kleuren** ontstaan door twee van de drie primaire kleuren in gelijke hoeveelheden met elkaar te mengen.



Johannes Itten, Kleurencirkel, 1961

### 5. Geef de juiste secundaire kleur.

- geel + rood =
- rood + blauw =
- blauw + geel = .....

De **tertiaire kleuren** zijn kleuren die ontstaan door een primaire en een secundaire kleur met elkaar te mengen.

Wit, grijs en zwart komen niet voor in de kleurencirkel. Dat betekent dat ze met iedere kleur gecombineerd en gemengd kunnen worden.

In de kleurencirkel heeft iedere kleur een **complementaire kleur** aan de andere kant van de cirkel. Beide kleuren geven een contrast, maar vullen elkaar ook aan. Hun combinatie zorgt voor een rustgevend, harmoniërend effect.

**6. Kijk naar de kleurencirkel en geef de passende complementaire kleur.**

- rood en .....
- geel en .....
- blauw en .....

Ook de tussenkleuren kunnen elkaars complementaire kleuren zijn. Zo is blauwgroen de kleur tussen blauw en groen. Het is ook de complementaire kleur van de kleur die tussen oranje (de complementaire kleur van blauw) en rood (de complementaire kleur van groen) ligt. Door complementaire kleuren naast elkaar te zetten, ontstaat een heel sterk contrast.



Jan van Eyck, Portret van Giovanni Arnolfini en zijn vrouw, 1434

**7. Kijk aandachtig naar de vier schilderijen.**

- Zoek de verschillen en overeenkomsten tussen de twee stijlen van de kunstenaars.
- Gebruik daarvoor deze begrippen: *lijn – kleur – scherpe omtreklijnen – losse penseelstreken – chaotisch – emotie – ratio – soberheid – beweging – warm – statisch/stilstaand – koud.*
- Plaats ook de namen van de kunstenaars in de juiste kolom.



Eugène Delacroix, Paard bang door een storm, 1824



Jacques-Louis David, Napoleon steekt de Alpen over, 1801



Eugène Delacroix, Algerijnse vrouwen, 1834



Jacques-Louis David, Eed van de Horatii, 1784-1785

Lineair Classicisme	Picturaal Romantiek

**8. Definieer in je eigen woorden.**

- Wat is een picturale kunstenaar?

.....

.....

- Wat is een lineaire kunstenaar?

.....

.....

**Het classicisme was een kunststroming uit de tweede helft van de 18e en het begin van de 19e eeuw. Net zoals de renaissance had ze de cultuur van de klassieke oudheid als inspiratiebron.**

**Een belangrijk verschil is wel dat de classicistische kunstenaars zich konden baseren op nieuwe inzichten uit de archeologie, die in de 18e eeuw als wetenschap ontstond. Dat leidde tot interessante ontdekkingen bij opgravingen. De classicisten benaderden kunst rationeel en wetenschappelijk.**

**Die aanpak zorgde voor scherpe, zuivere lijnen en een algemene versobering.**

**Jacques-Louis David (1748-1825) is een belangrijke vertegenwoordiger van de stroming.**

**De romantiek ontstond rond het begin van de 19e eeuw en zette zich af tegen het rationalisme van de Verlichting. De kunstenaars zetten het gevoelsleven centraal en wilden ontsnappen aan de wereld waarin zij zich niet langer thuis voelden. De verbeelding werd heel belangrijk.**

**Typisch romantische thema's waren een vlucht in het verleden, het duistere en de natuur.**

**Ook reizen en rondzwerven waren populaire onderwerpen. De kunstwerken worden gekenmerkt door losse borstelstreken in intense kleuren. Eugène Delacroix (1798-1863) is een belangrijke vertegenwoordiger van de stroming.**

## Hoofdstuk 3: Licht

De mate waarin spots of lampen een kunstuiting extra belichten, kan invloed hebben op onze waarneming. De kunstenaar beschouwt de aanwezigheid van licht als een evidentie om zijn werk te beleven.

Kunstenaars creëren licht- en schaduwwerking als onderdeel van hun creatie. We onderscheiden verschillende vormen van lichtwerking binnen de kunst. Ook de keuze van materialen en technieken kan dit effect beïnvloeden.

Rogier van der Weyden (1399/1400-1464) was een van de Vlaamse Primitieven. Die kunstschilders waren de eersten om te werken met olieverf op een houten paneel. Ze waren tijdens de 15e eeuw actief in Gent, Brugge, Leuven, Doornik en Brussel. Hun gedetailleerde stijl om de werkelijkheid weer te geven was erg vernieuwend. De olieverf zorgde voor reflectie van het licht in de verflagen en liet ook toe om heel gedetailleerd te werk te gaan.



Rogier van der Weyden, De kruisafneming, 1435-1438



Johannes Vermeer, Het melkmeisje, 1658

**9. Bekijk het voorbeeld van de Vlaamse Primitieven (15<sup>e</sup> eeuw) en het voorbeeld uit de barok (17<sup>e</sup> eeuw).**

**Vergelijk de licht- en schaduwwerking in beide kunstwerken.**

- In welk van beide kunstwerken lijkt het licht van overal te komen en is het gelijkmatig verdeeld over het hele beeldvlak?

.....

- Duid de richting van het invallende licht aan op het andere kunstwerk en leg uit.

.....

- Wat is het gevolg van het invallende licht?

.....

.....

.....

Wanneer de lichtbron niet duidelijk zichtbaar is en het licht is evenwichtig en gelijkmatig verdeeld zonder sterke licht-donkercontrasten, is er sprake van **diffuus licht**.

Wanneer het duidelijk is van welke kant het licht schijnt en dat als gevolg heeft dat er sterke schaduwwerking aanwezig is, is er sprake van **clair-obscur**. Een sterk licht-donkercontrast zorgt voor meer theatraliteit, waardoor de toeschouwer zich aangegrepen voelt. Clair-obscur is een typisch kenmerk van de kunst uit de 17e eeuw, waarmee kunstenaars erg wilden inspelen op het gevoel en de dramatiek. De dominante kunststroming in die periode was de barok.

**10. Bekijk het zelfportret van Rembrandt.**

- Welk soort licht zie je?  
Duid de richting van het invallende licht aan op de afbeelding.

.....

.....

.....

- Wat zijn de gevolgen van die belichting?

.....

.....

- Wat wil Rembrandt met dat licht uitdrukken, denk je?

.....

.....



Rembrandt van Rijn, Zelfportret, ca.1629

In de 17e eeuw lijkt de evenwichtige harmonie van de 16e-eeuwse renaissance los te barsten in een hevige dynamiek. De kunstenaars van de barok laten alle onrust, dramatiek en hartstocht los. Naast een asymmetrische opbouw zijn de sterke licht-donkercontrasten van het clair-obscur typische kenmerken voor deze kunststroming.

Rembrandt van Rijn (1606-1669) en Johannes Vermeer (1632-1675) zijn belangrijke vertegenwoordigers van de barok in de noordelijke Nederlanden.

## Hoofdstuk 4: Beweging

Om na te gaan in hoeverre er beweging zit in een schilderij of een beeldhouwwerk, kijken we best naar de **compositie**. Het werkwoord componeren betekent ordenen of samenstellen. Een compositie duidt op de manier waarop de beeldelementen of onderdelen tot een geheel zijn geordend.

Er bestaan verschillende soorten composities.

Zo kunnen de beeldelementen in een bepaalde **richting** geordend worden. De meest voor de hand liggende zijn de horizontale, verticale, diagonale, driehoeks- en overallcompositie.

### 11. Trek in elk kunstwerk de lijnen in de compositie.

Schrijf onder elk kunstwerk om welke compositie het gaat.

1



Rafael, Madonna met de distelvink, 1506

2



Pieter Paul Rubens, De kruisafneming, fragment, 1611-1614

3



Michelangelo, De schepping van Adam, 1511



4



Hubert Van Eyck, Johannes de Doper,  
Detail van de gesloten panelen van het Lam Gods,  
1430-1432

5



Pieter Bruegel de Oude, De Dulle Griet, 1563

Op basis van de **plaats** die de figuren ten opzichte van elkaar innemen, is er ook een onderscheid mogelijk tussen een symmetrische en asymmetrische compositie.

- **Symmetrische** compositie: de massa wordt in gelijke delen verdeeld door een denkbeeldige verticale en/of horizontale as. Je ziet de ene helft van de compositie dan gespiegeld in de andere helft.
- **Asymmetrische** compositie: er is geen evenredige verdeling van de massa. Het midden van het beeld kan op geen enkele manier worden verdeeld in twee gelijke delen.

**12. Bepaal bij de kunstwerken in oefening 11 of het gaat om een symmetrische of asymmetrische compositie.**

In de beeldhouwkunst kunnen beelden **horizontaal, verticaal of diagonaal** zijn opgebouwd. Dan is er geen sprake van de compositie maar van de **opstelling**.

**13. Trek in elk kunstwerk op de volgende pagina de lijnen in de opstelling.**

- Schrijf onder ieder kunstwerk om welke opstelling het gaat: horizontaal, verticaal of diagonaal.
- Bepaal ook of het een symmetrische of asymmetrische opstelling is.



# Antropia



6

**Henry Moore, West Wind, 1928**

.....  
.....



7

**Polydorus e.a., Laocoöngroep, 40-20 v.C.**

.....  
.....



8

**Kroisos Kouros, 530 voor Christus**

.....  
.....

Op basis van de compositie of opstelling is een onderscheid mogelijk tussen **statische en dynamische kunst**.

**14. Plaats de volgende kenmerken in de juiste kolom:**

*diagonale en/of schuine richtingen – onevenwicht – rust – beweeglijk – gelijkmatige verdeling – onrust – stilstaand – ongelijkmatige verdeling – horizontale en verticale richtingen – evenwicht*

**Schrijf de nummers (1 – 8) van bovenstaande kunstwerken in de juiste kolom.**

Statische kunst	Dynamische kunst

Bij bepaalde kunststromingen komen vooral kunstwerken voor met een statische of dynamische compositie. Dat is het geval voor de renaissance en de barok.

Omstreeks 1500 streefden kunstenaars in de renaissance ernaar om een harmonieus beeld weer te geven dat evenwichtig en symmetrisch is opgebouwd. Dat geeft rustige statische beelden.

De barok legt de nadruk op de emoties, die een gebeurtenis dramatisch maken. Figuren worden in de hevigheid van een beweging afgebeeld, alsof er op de pauzeknop gedrukt is. Dit resulteert in een dynamische momentopname.

## Hoofdstuk 5: Ruimte en volume

Kunstenaars van alle tijden hebben getracht om de illusie van ruimte weer te geven in hun creaties.

**Trompe l'oeil** of gezichtsbedrog is een typisch verschijnsel waarmee de kunstenaar streeft naar de perfectie in het aanbrengen van perspectief.

Trompe l'oeil komt voor in de kunst van de renaissance en de barok, maar krijgt ook meer hedendaagse varianten in de kunst. **Maurits Cornelis Escher** (1898-1972) was een meester in gezichtsbedrog.

### 15. Bekijk de reproductie van het werk van Maurits Cornelis Escher (1898 – 1972).

- Zoek het originele werk *De waterval* (1961) op.
- Op het eerste gezicht lijkt Escher de principes van het perspectief heel goed te beheersen. Maar wat klopt er niet?

.....  
 .....  
 .....

Escher weet de perspectiefregels zelfs zo toe te passen, dat hij ons op het verkeerde been zet. Hij doet dat door de onmogelijke driebalk toe te passen, een principe dat in de wiskunde niet realiseerbaar is. Gelukkig kan dat in de kunst wel.

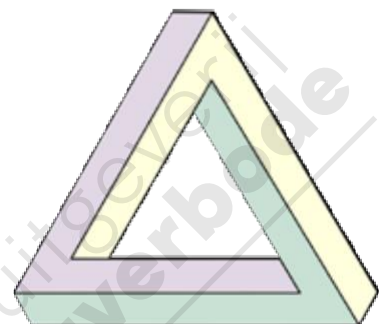


Reproductie van M.C. Escher, *De waterval*

### 16. Hoeveel keer past Escher de onmogelijke driebalk toe? Duid ze aan op de afbeelding.

.....

Omdat Escher ons telkens beelden laat zien die uit de werkelijkheid lijken te komen, maar uiteindelijk toch niet realistisch zijn, wordt zijn kunst ondergebracht bij het **surrealisme**.



Roger Penrose,  
 De onmogelijke driebalk

Het surrealisme is een kunststroming waarin de dingen hyperrealistisch voorgesteld worden, maar in combinatie met elkaar onmogelijk of absurd zijn. Daardoor lijkt het voorgestelde uit een fantasie- of droomwereld te komen. De kunststijl ontstond omstreeks 1910, en kende een grote bloei tussen 1925 en 1940, maar ook daarna bleef ze bloeien. Met zijn deskundige staaltjes van vernuftig perspectivistisch gezichtsbedrog verbeeldt M.C. Escher de ideeën van het surrealisme.

17. Vergelijk het werk van Auguste Rodin (1840-1917) met dat van Antoine Pevsner (1884-1962).



Auguste Rodin, *De kathedraal*, 1908.



Antoine Pevsner, *Construction dans la troisième et la quatrième dimension*, 1969, Den Haag

- Welk van beide heeft een holle vorm?

.....

Dit noemen we een **concave** vorm ( ) (

- Welk van beide heeft een bolle vorm?

.....

Dit noemen we een **convexe** vorm ( ) (

- Waar zit de ruimte wanneer we spreken van een concave vorm?

.....

In dit geval bepaalt het beeld de ruimte. Het kunstwerk eist de ruimte op.

- Waar zit de ruimte wanneer we spreken van een convexe vorm?

.....

- De ruimte zorgt voor een spanningsveld: is het een toenadering van de handen of een loslaten?

.....

Hier bepaalt de ruimte het beeld. De ruimte geeft betekenis aan het kunstwerk.

### 18. Bekijk de oude Griekse amfoor.



**Oud-Griekse amfoor van de hand van Exekias, 540 – 530 vóór Christus, Vaticaanmuseum.**

- Waar zit de ruimte?

.....

- Welke vorm heeft de amfoor?

.....

- Welke conclusie trek je? Bepaalt het beeld de ruimte of bepaalt de ruimte het beeld?

.....

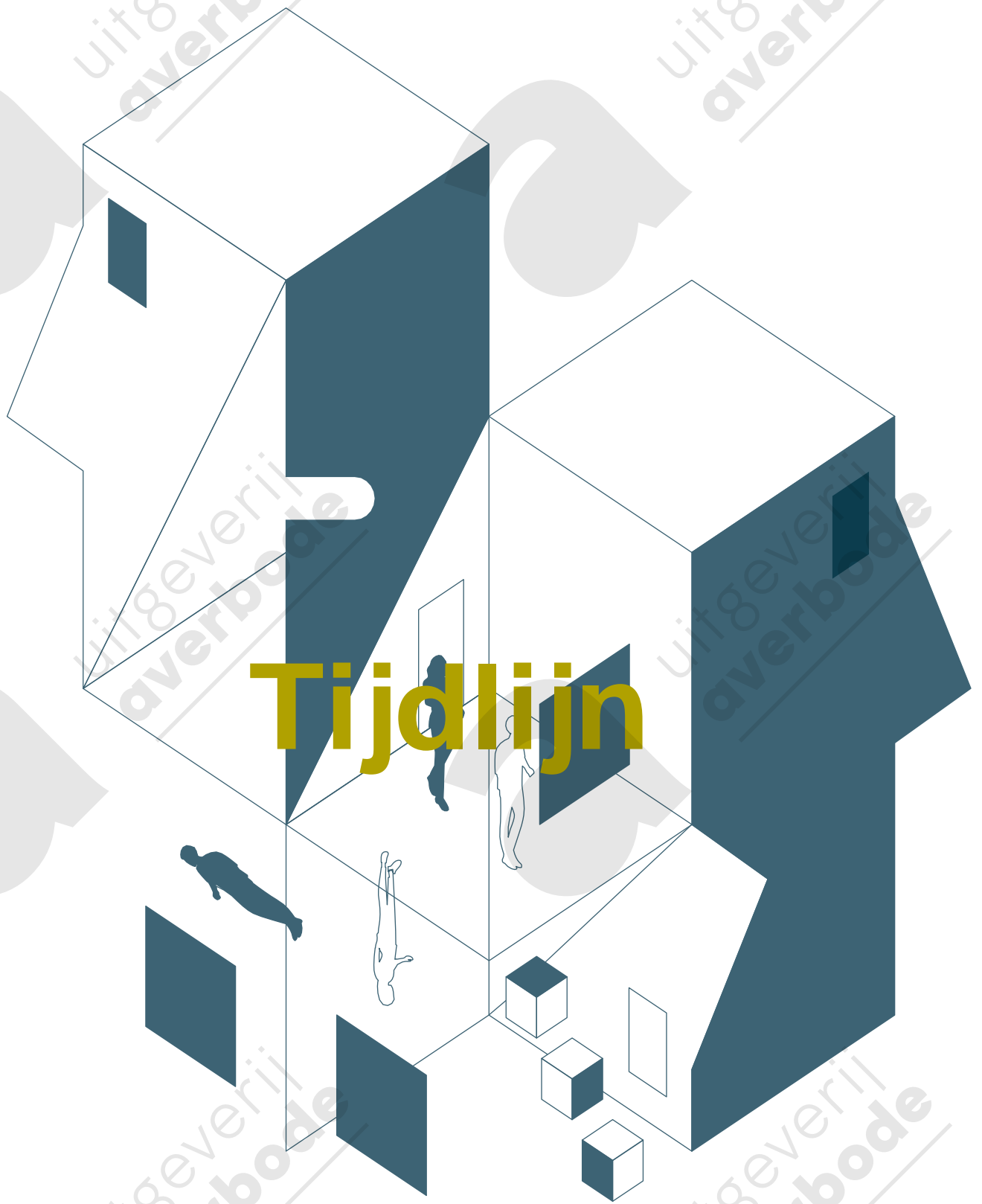
Toch zorgt de convexe vorm ook voor een zekere 'ruimtelijkheid' rondom het kunstobject. Want door de bolle vorm kun je het niet zomaar tegen een muur zetten. In die zin eist het kunstwerk nog steeds ruimte op. Vergelijk een buffetpiano vergelijken met een vleugelpiano: beide hebben een klankkast met snaren vanbinnen. De ene kan mooi recht tegen een muur geplaatst worden, de andere vraagt ruimte rondom.



www.shutterstock.com · 1068199553

uitgeverij  
averbode

uitgeverij  
averbode



# Tijdslijn

uitgeverij  
averbode

uitgeverij  
averbode



**19. In deze bundel leerde je over verschillende kunststromingen die in een kader vermeld stonden. Som ze hier op.**

- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

**20. Plaats elke kunststroming op de juiste plaats op de tijdlijn. Vermeld telkens ook de belangrijkste kunstenaars per stroming.**

Periode	Kunststroming	Kunstenaars
<b>hedendaagse tijd</b> vanaf 1945 tot vandaag		
<b>moderne tijd</b> 1789-1945		
<b>vroegmoderne tijd</b> ca. 1450-1789 midden 15e eeuw – eind 18e eeuw		
<b>middeleeuwen</b> 476 – ca. 1450		
<b>klassieke oudheid</b> (ca. 800 v.C. - 476 )		
<b>oude nabije oosten</b> (3500 v.C. - 800 v.C.)		
<b>prehistorie</b> ( 1.6 miljoen jaar geleden verschijnt de homo erectus) - ca. 3300 v.C., ontstaan van het schrift		